

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน โดยใช้การบริหารจิตเจริญปัญญา โรงเรียนบ้านแคน (วันครู 2503) อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะขอนำเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน
 - 1.1 ความหมายของการพัฒนา
 - 1.2 การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน
2. โรงเรียนวิถีพุทธ
3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
 - 3.1 ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม
 - 3.2 ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม
 - 3.3 ประเภทของคุณธรรมจริยธรรม
 - 3.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจิตเจริญปัญญา
5. กลยุทธ์การพัฒนา
6. บริบทโรงเรียนบ้านแคน (วันครู 2503)
7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 8.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 8.2 งานวิจัยต่างประเทศ

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

1. ความหมายของการพัฒนา

คำว่า การพัฒนาตรงกับภาษาบาลีว่า “วิถนะ” หมายถึงทำให้เจริญเป็นเรื่องทางจิตใจ หมายความว่า นำสิ่งไม่จำเป็นสำหรับกายและใจออก โดยเฉพาะความยึดมั่นถือมั่นว่าเราของเราออกไปเสียให้หมด นี่เป็นความหมายตามแนวพุทธ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายคำว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. 2546:779)

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2517 : 64) ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาว่า หมายถึง ความก้าวหน้า การเติบโต ความงอกงาม เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีทิศทางมีเป้าหมาย เพื่อเปลี่ยนแปลงสู่สภาพที่ดีกว่าเดิม หรือเป็นการวิวัฒนาการในทางที่ดีกว่าเดิม หรือเพื่อเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างจริงจังเป็นสิ่งสำคัญ

วิทยากร เชียงดูล (2527 : 17-18) ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนา ยังเป็นความหมายที่กว้าง คือการพัฒนาสังคม ภาวะการพัฒหน้าที่แท้จริงนั้นจะต้องทำกันทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะจุดใดจุดหนึ่งและการพัฒนาที่แท้จริง หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศีลธรรม และจิตใจและความสันติ ซึ่งนอกจากจะได้รับปัจจัยทางวัตถุ เพื่อสนองความต้องการทางร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดีการพักผ่อนหย่อนใจและการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้เรียกว่าการพัฒนาคุณธรรมของชีวิตเพื่อแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่ม ความพอใจ ความสุขสบายของประชาชน มากกว่า

สรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ปัจจุบัน อย่างมีระบบและเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง เพื่อทำให้ดีขึ้นเจริญขึ้นกว่าเดิม

2. การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

2.1 แนวคิดในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

ไรท์ (Wright, 1975 : 24-30) นักสังคมวิทยา มีความคิดเห็นเกี่ยวข้องกับ อิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาจริยธรรม ซึ่งเขาเชื่อว่าเด็กเล็ก ๆ จะเรียนรู้ว่า อะไรดี อะไรชั่วจากผู้อื่นที่ใกล้ชิดซึ่งเป็นตัวแทนของสังคม ด้วยการเลียนแบบจากผู้คนที่ตนรักและมีอำนาจเหนือกว่า จนในที่สุดเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมมาเป็นหลักในการปฏิบัติโดยอัตโนมัติ ซึ่งนักทฤษฎีส่วนมากยอมรับว่า จริยธรรมจะถูกปลูกฝังตั้งแต่เล็ก ๆ เช่นกัน แม้ว่าทฤษฎีบางคนจะยอมรับการผันแปรของสังคมและสถานการณ์ในชีวิตที่อาจมีผลให้บุคคลมีการเปลี่ยนแปลงจริยธรรมในวัยผู้ใหญ่ได้ก็ตาม ตามแนวคิดนี้ กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กมากที่สุด คือ สมาชิกในครอบครัวตัวเอง รองลงมา คือ โรงเรียน นอกจากนี้ยังมีสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ และสิ่งพิมพ์

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 63-67) ได้กล่าวถึงวิธีการส่งเสริมและพัฒนา จริยธรรมไว้ดังนี้

1. การให้ความรู้ขั้นสูงสุด วิธีการฝึกฝนเด็กโดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ขั้นต่ำ ให้สามารถใช้หลักเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นที่สูงขึ้นไปนั้น เริ่มจากการศึกษา พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กเล็กตามทฤษฎีของเพียเจท์ นักจิตวิทยาได้ใช้วิธีการให้เหตุผลที่เหนือกว่าที่เด็กใช้ ทั้งนี้เพื่อให้เด็กได้ความรู้ขั้นสูงขึ้นไปกว่าขั้นที่ตนมีอยู่ เมื่อเด็กได้รับเหตุผลใหม่เด็กจะนำไปใช้เปรียบเทียบกับเหตุผลเดิมของตน ซึ่งการเปรียบเทียบนี้เด็กจะเกิดความรู้ที่ขัดแย้งกัน หรือเกิดความไม่สมดุลทางความคิด ความไม่สมดุลนี้จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้เด็กมีการปรับปรุงโครงสร้างทางความคิดของตน เพื่อให้เกิดความสมดุลขั้นใหม่ ซึ่งจะช่วยให้เด็กเข้าใจและยอมรับเหตุผลในขั้นที่สูงกว่าขั้นของตน

2. การอบรมทางศาสนา ประเพณีของผู้นับถือศาสนาพุทธ ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะเพศชายมีโอกาสเข้ารับการอบรมทางพุทธศาสนาโดยการบวช เป็นสามเณรและภิกษุในช่วงเวลาที่แตกต่างกันตามสะดวก แต่ที่ปฏิบัติกันมาก คือ ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน ในระยะเข้าพรรษา คือ ระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึงเดือนตุลาคมของทุกปี การได้บวชเรียนนี้ในวัฒนธรรมไทยถือว่า เป็นการเตรียมบุคคลให้พร้อมที่จะเป็นผู้ใหญ่ สามารถรับผิดชอบในหน้าที่การงาน ครอบครัวและประเทศชาติ ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว สังคมถือว่าเป็นผู้ที่มีความเปลี่ยนแปลงทางจิตลักษณะและพฤติกรรมไปในทางที่ดี ความเห็นแก่ตัวและเพิ่มความเห็นแก่พวกพ้อง เห็นแก่ส่วนรวม เห็นแก่มนุษยชาติ นอกจากนั้นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนแล้ว ยังควรเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ในระสพระธรรมมากกว่าผู้ที่ไม่มีโอกาสใกล้ชิดกับศาสนาอีกด้วย

3. การให้แสดงบทบาท วิธีการนี้เกิดจากความเข้าใจว่า การที่คนเราจะเข้าใจผู้อื่นได้คั้นนั้น ต้องให้เขาได้มีโอกาสสวมบทบาทอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ตนมีอยู่ ซึ่ง คอลลินส์ กล่าวว่าวิธีเดียวที่จะทำให้คนได้คิดหรือรู้สึกแตกต่างไปจากที่เขาเป็นอยู่ได้คือ ให้เขาได้แสดงออกในบทบาทที่แตกต่างไปจากเดิม และบทบาทนั้นควรเกี่ยวข้องกับจริยธรรม โคลเบอร์ค ได้กล่าวว่า การสวมบทบาทนั้น ได้แก่การรับเอาทัศนคติของคนอื่น การรับรู้ในความคิดและความรู้สึกของคนอื่น การนำตนเองไปอยู่ในฐานะของคนอื่นด้วย กระบวนการดังกล่าวจะทำให้มีความคิดกว้างขวาง และเกิดความคิดความเข้าใจแตกต่างไปจากเดิม ไม่ยึดอยู่แต่ตัวเอง

4. การใช้อิทธิพลของกลุ่มให้เกิดการคล้อยตาม การแสดงเหตุผลเชิงจริยธรรม เป็นการยกระดับจิตใจของเด็กนั้น อาจทำได้โดยการใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนซึ่ง

แสดงออกทางจริยธรรมในระดับเดียวกัน เด็กจะยึดถือเพื่อนเป็นแบบอย่าง และคล้อยตามลักษณะของเพื่อน ไปโดยง่าย เพื่อนนับว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อเด็กมาก

5. การได้เลียนแบบจากตัวแบบ การใช้ตัวแบบแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ให้ผู้ถูกทดลองเห็น จะเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ผู้ถูกทดลองทำพฤติกรรมนั้น ๆ ตามตัวแบบได้ การจัดตัวแบบให้เด็กเป็นการให้ความรู้แก่ผู้ทดลองวิธีหนึ่ง นอกเหนือจากการเขียนให้อ่านแบบวิธีแรกทีกล่าวมาแล้ว หรือการให้แสดงบทบาทเพื่อรับคำแนะนำจากเพื่อน หรือการให้เพื่อแสดงความคิดเห็นที่เหมือนกัน เป็นเอกลักษณ์ อันจะทำให้ผู้ถูกทดลองคล้อยตามเพื่อนได้มาก การจัดตัวแบบให้เกิดการเลียนแบบเป็นวิธีการที่มีการศึกษาค้นคว้ามาพอสมควร เพราะเป็นวิธีที่นักจิตวิทยาเชื่อว่าจะเรียนรู้จากสังคมได้มากที่สุด และเป็นวิธีการเดียวที่เด็กอาจทำตามโดยไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังถูกชักจูง ลักษณะการเลียนแบบนี้เป็นลักษณะหนึ่งที่เป็นไปตามทฤษฎีอิทธิพลทางสังคม เป็นวิธีหนึ่งที่มนุษย์ใช้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ลักษณะของการเลียนแบบ (Immitation) ก็คือ การเทียบเคียง (Identification) ก็คือ ล้วนเป็นวิธีที่อาศัยแบบลักษณะและความเหมาะสมของตัวแบบเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับวิธีนี้เพราะตัวแบบจะต้องมีลักษณะดึงดูดและชักชวนให้ผู้อื่นสังเกตเห็น เกิดความเชื่อและคล้อยตามได้ ตัวแบบที่มีอิทธิพลให้เด็กคล้อยตามได้มาก ได้แก่ พ่อ แม่ ผู้ใหญ่และเพื่อน ลักษณะอีกประการหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเลียนแบบได้มาก คือ ความเหมาะสมของตัวแบบ การเชื่อในเรื่องความรู้ความสามารถของตัวแบบในเรื่องที่เขาจะแสดงออก จะทำให้ผู้สังเกตคล้อยตามได้มาก ลักษณะภายในของผู้เลียนแบบก็เป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดการเลียนแบบได้เช่นกัน

2.2 หลักการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษามีหลักการที่ควรคำนึงอยู่ 4 ประการ (ชำเลื่อง วุฒิจันทร์.2524 : 77-83) คือ

2.2.1 การพัฒนาการศึกษาจะให้ได้ผลต้องพัฒนาทั้งระบบ คือ ทั้งระบบการศึกษาทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน การสอนวิชาศีลธรรมในหลักสูตร ในห้องเรียนอย่างเดียวไม่เป็นการเพียงพอ จะต้องมีการดูแลแนะนำเอาใจใส่นักเรียนภายในห้องเรียนและนอกห้องเรียนองค์ประกอบที่สำคัญทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา ที่จะต้องพัฒนาควบคู่กัน ไปด้วยการอบรมสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา มีดังนี้

1) บุคลากรในสถานศึกษา ได้แก่ หัวหน้าสถานศึกษาผู้บริหารทุกระดับครูอาจารย์ทุกคน คนงานภารโรง เจ้าหน้าที่ พนักงานทุกแผนก นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนบุคคลผู้เข้ามาประกอบกิจการอื่นภายในสถานศึกษา เช่น คนขายอาหารในสถานศึกษาเป็นต้น บุคคลเหล่านี้จะต้องร่วมมือในการพัฒนาจริยศึกษาของสถานศึกษาด้วย

2) การบริหารงานของสถานศึกษาในทุกเรื่องจะต้องดำเนินการไปตามวิธีการที่ผู้อำนวยการพัฒนาจริยศึกษาของสถานศึกษา

3) สภาพแวดล้อมในสถานศึกษา ได้แก่ บริเวณอาคารสถานที่ สภาพทั้งภายในภายนอกอาคารจะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่รักษาปรับปรุงให้สะอาดเรียบร้อยไม่มีสภาพเสื่อมโทรม

4) การมีมนุษยสัมพันธ์และการประชาสัมพันธ์ ทั้งภายในสถานศึกษาและภายนอกสถานศึกษาจะต้องเป็นไปด้วยดี มีอะไร ทำอะไร ทุกคนทุกฝ่ายจะต้องทราบและเข้าใจเห็นพ้องต้องกันโดยตลอด เป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร ความอบอุ่นใจ ทำให้สุขภาพจิตของทุกคนในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกันสมบูรณ์และสุขสบาย

5) การบริการและสวัสดิการในสถานศึกษา ต้องเพียงพอและพอดีกับปริมาณและความจำเป็นในสถานศึกษา เช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำดื่มสาธารณะ ที่รับประทานอาหาร ห้องพยาบาล ตลอดจนบริการเกี่ยวกับการศึกษา เช่น แผนกทะเบียน ห้องสมุด ที่เล่นกีฬา ที่พักผ่อน

6) กิจกรรมของนักเรียน นักศึกษา มีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษาเป็นอันมาก กิจกรรมที่จัดให้นักเรียน หรือให้นักเรียน นักศึกษาจัดขึ้น ทั้งกิจกรรมที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน และกิจกรรมที่จัดขึ้นตามความต้องการของนักเรียน นักศึกษา ควรมุ่งประโยชน์ของการศึกษา สอดแทรกวิธีการของจริยศึกษาและขจัดสิ่งที่จะนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่งามให้หมดไปด้วย

7) การสอนจริยศึกษาในแขนงวิชาของจริยศึกษาโดยตรง ครู อาจารย์ ผู้สอนควรปรับปรุงตนเองให้มีคุณสมบัติส่วนตัวเหมาะสม มีความรู้ ความสามารถในการเนื้อหาวิชาที่สอน มีกลวิธีที่ทำให้นักเรียนสนใจ จัดทำ จัดหา และใช้อุปกรณ์การสอน จัดกิจกรรมร่วมหลักสูตรในวิชาที่สอนที่เหมาะสม

8) การสอดแทรกจริยศึกษาในการสอนวิชาอื่น ในการสอนทุกวิชาทุกหลักสูตร ทุกชั้น สามารถสอดแทรกจริยศึกษาได้ทั้งสิ้น การสอดแทรกจริยศึกษาในการสอนวิชาอื่น ๆ อาจทำได้หลายวิธีในเวลาเดียวกัน เช่น กิริยาวาจาของครู อาจารย์ ผู้สอน การจัดระบบระเบียบ เนื้อหาวิชาที่สอน การยกตัวอย่างเปรียบเทียบในการสอน การสรุปความรู้ ทักษะและประสบการณ์ของแต่ละบทเรียน ฯลฯ สำคัญอยู่ที่ครู อาจารย์ ทุกท่าน ทุกวิชาจะต้องระลึกอยู่ในใจตลอดเวลาสอนว่า จะต้องให้นักเรียน นักศึกษา ได้รับหรือได้ฝึกหัดอบรมในด้านคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมกับความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากบทเรียนนั้น ๆ

9) สิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน รวมถึงผู้บังคับบัญชา และผู้บริหารระดับสูงของสถานศึกษา ผู้ปกครอง หรือผู้บริหารบ้านเมือง ประชาชนในสถาบันสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดหรือติดต่อกับสถาบันศึกษา เช่น วัด พระสงฆ์ สื่อมวลชน ตลอดจนบ้านและญาติของนักเรียน นักศึกษาในสถานศึกษา ต่างเป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาจริยศึกษา และในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาจริยศึกษาของสถานศึกษานั้นได้

2.2.2 การพัฒนาจริยศึกษาต้องถือหลักการป้องกันดีกว่าการแก้ไขจริยศึกษา มิได้หมายถึงแต่เพียงการสอนหลักศีลธรรม จรรยาแต่อย่างเดียว แต่หมายถึงการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจเรื่องคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีงาม การสร้างเจตคติและพฤติกรรมที่มีคุณค่าของบุคคลด้วย ดังนั้น จึงควรใช้วิธีการดังต่อไปนี้ ป้องกันพฤติกรรมที่ไม่สมควรของนักเรียนเพื่อการฝึกหัด อบรมคุณธรรมจริยธรรมไปในตัวด้วย คือ

1) การให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเป็นส่วนบุคคลและเป็นกลุ่ม ครู อาจารย์ ต้องเป็นผู้นำแนวทางชีวิตที่ดีงามให้แก่ นักเรียน นักศึกษา ประพฤติปฏิบัติตนเป็นอย่างดี เป็นเหมือนเครื่องนำทาง และสร้างความสัมพันธ์กับนักเรียนนักศึกษา ชนิดที่ทำให้ นักเรียน นักศึกษา อยากจะมารับรักษาหรือ ขอคำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตของตนทุกโอกาส

2) การดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิดของครู อาจารย์ ต้องรู้จักนักเรียน นักศึกษาของตน เอาใจใส่ใกล้ชิดเหมือนญาติผู้ใหญ่ที่คอยเอาอกเอาใจลูกหลานของตน สร้างความสัมพันธ์ทางใจระหว่างครู อาจารย์ กับศิษย์ให้เอื้ออาทรถึงกัน มีอะไรที่ไม่ดีไม่งาม ก็จะได้จัดการป้องกันแก้ไขก่อนที่จะเกิดความเคยชินในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามนั้น ในตัวนักเรียน นักศึกษา

3) การดูแลและจัดสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ให้มีบรรยากาศที่ชักนำไปในทางที่ดีงาม ขจัดและปรับปรุงสิ่งที่จะชักนำไปในทางที่จะเสียหายให้หมดไป เช่น บุคคลที่ไม่เหมาะสม นักเรียน นักศึกษาที่ประพฤติตนไม่ดี ครู อาจารย์ที่เป็นแบบอย่างที่ไม่ดี บริเวณอาคารที่สกปรกรกรุงรัง แหล่งอบายมุขต่าง ๆ เป็นต้น

4) การอบรมสั่งสอนให้นักเรียน นักศึกษา มีวิจรรณญาณ สามารถตัดสินใจเลือกวิถีทางปฏิบัติต่าง ๆ อันถูกต้องด้วยตนเอง ตามวัย ชั้น และระดับการศึกษาในสถานศึกษานั้น ควรมีการยกย่องผู้ที่ทำคุณงามความดีให้ปรากฏ ตักเตือนว่ากล่าวผู้ที่กระทำตัวไม่เหมาะสม รวมทั้งแนะนำให้ปรับตัวให้ดีขึ้น ตลอดจนการยกย่องชมเชย ต้องกระทำโดยไม่มีอคติ

5) การปลูกฝังอบรมนักเรียนนักศึกษาแต่ละคนให้เป็นผู้มีอุดมคติของชีวิต โดยการเล่าให้ฟังหรือให้อ่านเรื่องราวชีวิตประวัติของบุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ ให้นักเรียน นักศึกษา ได้เลือกเป็นตัวอย่างตามแรงบันดาลใจของตนเอง

6) การแต่งตั้งครู อาจารย์ คนหนึ่งหรือเป็นคณะ คอยดูแลตรวจตราสังเกตและแนะนำความประพฤติของนักเรียน นักศึกษา ทำนองครูผู้ปกครองหรือคณะกรรมการความประพฤติของนักเรียน ควรทำสำหรับสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาขึ้นไป และในสถานศึกษานั้นไม่มีระบบครูประจำชั้น หรือมีแต่ไม่ได้ทำหน้าที่แบบนี้ ครู อาจารย์ หรือคณะกรรมการดังกล่าว ควรทำงานอย่างจริงจังแม้พบเห็นความไม่เรียบร้อยซึ่งเป็นกรณีเล็กน้อยก็ต้องแนะนำตักเตือนว่ากล่าว หรือกรณีร้ายแรงก็ต้องดำเนินการเสนอผู้บริหารสถานศึกษาแก้ไข อย่างมีอคติ และครู อาจารย์ หรือคณะกรรมการนี้ควรได้พบปะกับฝ่ายปกครองหรือฝ่ายบริหารสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอตลอดจนปีการศึกษา เพื่อรายงานเหตุการณ์ความเป็นไปทางด้านจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษา และปรึกษาหารือ แก้ไข หรือร่างโครงการพัฒนาจริยศึกษาให้เหมาะสมตามลำดับไป

7) ความร่วมมือกับผู้ปกครองนักเรียนนักศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ การที่ครู อาจารย์ หรือทางสถานศึกษาได้ติดต่อกับผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด ให้บิดามารดา ผู้ปกครองได้ทราบความดีหรือความบกพร่องของเด็กคนทุกกระยะ เป็นการป้องกันความเข้าใจผิด ไม่ส่งเสริมในทางที่ผิด และความร่วมมือในการอบรมสั่งสอนนักเรียน นักศึกษาให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่พึงประสงค์ได้อย่างดี

8) ความร่วมมือระหว่างครู อาจารย์ ต่างสถาบัน เป็นเรื่องสำคัญมาก โดยเฉพาะสถานศึกษาระดับสูงซึ่งอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน เช่น โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลกับโรงเรียนราษฎร์ในท้องที่เดียวกัน โรงเรียนหรือวิทยาลัยในท้องที่เดียวกันมักจะมีเหตุการณ์นักเรียน นักศึกษา ทะเลาะวิวาทกัน ถ้าครู อาจารย์ของคู่กรณีรู้จักสนิทสนมกัน ให้ความร่วมมือในการปกครองดูแลนักเรียนนักศึกษาในด้านต่างๆ เหตุการณ์ที่ไม่สมควรดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น หรือแม้เกิดขึ้นก็จะระงับป้องกันการลุกลามเป็นเรื่องใหญ่โตได้ง่าย

9) การศึกษาวิจัยปัญหาจริยศึกษาของนักเรียน นักศึกษา โดยใช้หลักในทางวิชาการวิเคราะห์หาสาเหตุและหาทางแก้ไข เป็นแนวทางป้องกันปัญหาในระยะยาวและอาจจะเป็นการป้องกันและแก้ไขที่ถูกต้องได้หนทางหนึ่งด้วย

2.2.3 การพัฒนาจริยศึกษาควรถือหลักส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงงามและห้ามปรามแก้ไขในลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ คุณลักษณะของคนไทยที่ควรปลูกฝังให้ถึงพร้อมใน

สถานการณ์ปัจจุบัน 10 ประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สรุปมาจากความมุ่งหมายของการศึกษา ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 (ข่าเถียง วุฒิจันทร์.2524 : 81-83) เป็นคุณธรรมที่ควรส่งเสริมและพึงห้ามปราม แก่ไขลักษณะที่ตรงข้ามกับคุณลักษณะ 10 ประการ ดังนี้

1) ความมีระเบียบ ลักษณะที่ควรแก้ไข มีการไม่ตรงต่อเวลา การถือว่างานเป็นของเล่น ความมั่งง่ายไม่เรียบร้อย คตินิยมที่ว่าอะไรก็ไม่ใช่เป็นไร การชอบขอผ่อนผันอะลุ่มอล่วย การไม่ยึดมั่นในกติกา การชอบมีอภิสิทธิ์

2) ความซื่อสัตย์สุจริต ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การชอบเอาเปรียบ คดโกง การชอบใช้อิทธิพล และอภิสิทธิ์ในกรณีต่างๆ การปลอมแปลงต่างๆ การหลอกลวงในรูปต่างๆ การพวดยศ

3) ความขยัน การประหยัด การยึดมั่นในสัมมาชีพ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ ความเฉื่อยชา การฟุ้งเฟ้อ การอยากมีอยากได้ในสิ่งต่างๆ โดยการไม่ประมาณตน การหมกมุ่นในอบายมุขต่างๆ การประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต ความเกียจคร้าน การไม่มีคุณธรรมในการประกอบอาชีพ

4) การสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ลักษณะที่ควรแก้ไขปรับปรุง ได้แก่ การไม่รู้จักรัฐานะหน้าที่และความรับผิดชอบของตน เช่น หน้าที่บุตร หน้าที่ของนักเรียน นักศึกษา หน้าที่พลเมืองดี การเห็นประโยชน์ตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ไม่ช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติ การวางเฉยไม่กระตือรือร้นในการรักษาความยุติธรรมในสังคม เป็นต้น

5) การส่งเสริมความคิดริเริ่ม การรู้จักสร้างสรรค์ และการมีเหตุผล ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การเชื่อโชคลาง การหลงใหลไปตามโฆษณา การตื่นข่าวลือ การเอาแบบอย่างจากต่างชาติในทางที่ไม่ดีไม่งาม การกระทำอย่างไม่มีจุดหมาย สักแต่ว่าทำอย่างไรก็เคยทำกันมา การไม่รู้จักคิดหาเหตุผลในการกระทำหรือการแสดงออกต่างๆ เป็นต้น

6) ความกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความรักและเทิดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ ความเกรงกลัวผู้มีอิทธิพลที่เลว ความไม่เอาธุระกับการกระทำที่ดีไม่งามในสังคม การลุ่มหลงในอามิสสินจ้างให้กระทำในสิ่งที่ไม่สมควร หรือให้เร่งเว้นการกระทำในสิ่งที่ดีควร ความเชื่อมงายในพิธีกรรมหรือแบบอย่างที่เป็นประเพณีของศาสนา การไม่แสดงความคิดเห็นในทางสร้างสรรค์ การไม่สนใจในเรื่องการปกครองประเทศ เป็นต้น

7) การมีพลานามัยสมบูรณ์ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การไม่รู้จักรัก

รักษาความสะอาด ความมั่งง่าย การตามใจปากท้องของตน ความนิยมที่ผิด ๆ การไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การหลงงมงายในอบายมุข การนิยมหาความตำราญในแหล่งเรีงรมย์ต่าง ๆ การเปลี่ยนความมุ่งหมายของการกีฬาไปในด้านการพนัน ความโลภ ลากอันไม่ควรมิควรได้ การไม่รู้จักประมาณตน เป็นต้น

8) พึ่งตนเองและมีอุคมคติ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การขอขบขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ความไม่มีความมั่นใจในความสามารถของตนเอง การเลียงโชค การเห็นประโยชน์เฉพาะหน้า ความฟุ่มเฟือย สุรุษสุร่าย การปล่อยตัวตามยถากรรม ความลุ่มหลงในค่านิยมที่ผิด ๆ

9) ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติ การรู้จักรักษาศิลปวัฒนธรรมและทรัพยากรของชาติ ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ การไม่รักษาเกียรติของตนเอง โดยการขายตัวเป็นสินค้าทางการมรณ์แก่ชาวต่างชาติ การนิยมของต่างประเทศและวัฒนธรรมที่เลวของต่างชาติ ความไม่สำรวมในเรื่องเพศ การไม่รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรของชาติ การลักลอบขายศิลปวัตถุและทรัพยากรธรรมชาติให้ชาวต่างชาติ

10) ความเสียสละ ความเมตตาอารี ความกตัญญูกตเวที ความกล้าหาญ และความสามัคคี ลักษณะที่ควรแก้ไข ได้แก่ ความเห็นแก่ตัวและประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม การแสดงความเมตตาในทางที่ผิด เช่น การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้ผู้สมัครผู้แทนที่แจกเงินหรือสิ่งของให้ การรับจ้างเป็นมือปืนฆ่าคน การรวมพวกไปปล้นสะดม หรือก่อความวุ่นวายให้บ้านเมือง หรือยกพวกไปตีกัน

2.2.4 การพัฒนาจริยศึกษา จะได้ผลก็ต่อเมื่อครู อาจารย์ และผู้ใหญ่ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก หรือนักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ ต้องถือหลักว่า สอนอย่างไรปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ทั้งในการสอนจริยศึกษาและความเป็นอยู่ปกติของครู ต้องเป็นไปตามหลักคุณธรรมจริยธรรมที่อบรมสั่งสอนนักเรียน นักศึกษา การพัฒนาจริยศึกษาจึงจะเป็นผล ครู อาจารย์ จะถือว่าสิ่งนี้ครูทำได้ นักเรียนทำไม่ได้หาไม่ได้ เพราะนักเรียนจะเกิดความคิดว่า เรื่องของศีลธรรมที่ครูสอนนั้นเป็นเรื่องหน้าไหว้หลังหลอก

2.3 แนวทางการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524 : 89-90) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมไว้ดังนี้

1. ปรับปรุงหลักสูตรการปลูกฝังอบรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก และพัฒนาวิธีการสอนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการพัฒนา และปรับปรุงวิธีการประเมินผล

ให้สามารถวัดพัฒนาการทางจริยธรรมได้อย่างแท้จริง

2. จัดสภาพแวดล้อมทางโรงเรียนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก จัดให้เด็กได้ปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมที่ปลูกฝังในกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอและคงเส้นคงวา

3. หลักสูตรการฝึกหัดครู ควรเพิ่มวิชาทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์อีก 5-10 หน่วยกิต นอกจากนี้ควรมีการสอนวิชาเอกด้าน “การปลูกฝังอบรมจริยธรรม”

4. ควรมีการสร้างนักวิชาการชั้นสูง ที่จะทำหน้าที่วิจัย สอนและพัฒนาเยาวชนไทยอย่างมีประสิทธิภาพให้มากขึ้น โดยการให้ทุนศึกษาในชั้นปริญญาโท และปริญญาเอกทางด้านจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5. ให้สถานศึกษาเชิญชวนบุคลากรทางศาสนาช่วยปลูกฝังจริยธรรม

6. ควรปรับปรุงระบบการประเมินผลงานครู โดยไม่เน้นเป้าหมายเชิงปริมาณและไม่เน้นการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กในทันที แต่เน้นการประเมินคุณภาพและปริมาณการจัดกิจกรรมการพัฒนาที่จัดให้เด็กอย่างถูกหลักวิชา

7. การพัฒนาครูประจำการเกี่ยวกับหลักและวิธีการปลูกฝังอบรมจริยธรรม

8. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมการทำงานของครู อาจารย์ ลดภาระงานด้านธุรการ เพื่อให้ครู อาจารย์ ดูแลอบรมนักเรียนอย่างใกล้ชิด ให้สวัสดิการ ความช่วยเหลือและบริการต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตที่ดี รวมทั้งมีการติดตามดูแลพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของครู อาจารย์ เพื่อแก้ไขปรับปรุง

บุญสม โพธิ์เงิน (2537 : 21-22) ได้สรุปแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนไว้ดังนี้

1. จัดโรงเรียนและสิ่งแวดลอมในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการสอนจริยศึกษาในโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ไม่มีสภาพเสื่อมโทรม ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สกปรกรกรุงรัง ไม่ว่าจะเป็นส่วนใดสถานที่ใดในโรงเรียน

2. หัวหน้าสถานศึกษา ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุก ๆ คนในโรงเรียน ประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม ตามหน้าที่ของตนโดยสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

3. ดำเนินการอบรมสั่งสอนนักเรียนทั้งนอกและในห้องเรียน ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรมและหน้าที่ของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอสืบเนื่องไม่ขาดตอน

4. สังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน มีอิทธิพลในด้าน จริยธรรมต่อนักเรียนมาก จึงควรจัดแนวปฏิบัติในด้านจริยธรรมภายนอกโรงเรียน โดยให้ สัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนอย่างเหมาะสม

5. กำหนดระเบียบโรงเรียนในเรื่องต่าง ๆ ตามหลักจริยธรรม และ คำเนินการให้นักเรียนถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยครู อาจารย์จำเป็นต้องไปพำสอนและคอย ฝึกดู เพื่อเป็นการฝึกวินัยในตนเองของนักเรียนไปในตัวด้วย

6. การสอนคุณธรรมจริยธรรมในห้องเรียน จะต้องมีการเรียนทั้ง ทฤษฎีและปฏิบัติ โดยให้ได้ปฏิบัติจริงและปฏิบัติจนเป็นนิสัยเป็นการสำคัญ

7. สอดแทรกจริยศึกษาในการสอนวิชาอื่น ๆ และการจัดกิจกรรม ทุกประเภทของโรงเรียน

8. จัดให้มีอุปกรณ์การสอนจริยศึกษา กิจกรรมส่งเสริมจริยศึกษา และห้องจริยศึกษาตามความเหมาะสม

9. จัดให้มีการประเมินผลและผลการจัดและการสอนจริยศึกษาทุก ระยะและนำผลการประเมินผลและวัดผลมาปรับปรุงการจัดและการสอนจริยศึกษาใน โรงเรียน ให้นักเรียนได้มีคุณสมบัติสมบูรณ์ ตามความหมายของการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ กล่าวโดยสรุป ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนั้น โรงเรียน สามารถกระทำได้ดังนี้

1. เร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยการพัฒนาหลักสูตร ปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรม

2. เร่งรัดการฝึกอบรมและส่งเสริมความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม ของบุคลากร

3. ส่งเสริมให้มีการร่วมมือกันระหว่างโรงเรียน สถาบันครอบครัว และหน่วยงานอื่น ๆ ในการเผยแพร่งานพัฒนาคุณธรรม

4. ส่งเสริมให้ครอบครัวได้มีบทบาทในการเลี้ยงดูเพื่อสร้างรากฐาน ที่ดีงาม

5. ส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง ในการพัฒนาจิตใจ

6. จัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติข้าราชการครู และบุคลากรที่อุทิศ เวลาตั้งใจปฏิบัติงาน

7. ส่งเสริมให้สื่อมวลชนทุกประเภทมีส่วนร่วมในการเผยแพร่และ

พัฒนาคุณธรรม

8. จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก จัดให้เด็กได้ปฏิบัติตามคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอ
9. จัดให้มีการวัดและประเมินผลการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมทุกระยะ
10. นำผลมาปรับปรุงให้นักเรียนได้มีคุณธรรมที่สมบูรณ์

โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุม เรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2546 ซึ่งมี พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ให้เกียรติเป็นประธาน ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองต่อความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการและคณะ ได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ จาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2546 นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ป.อ. ปยุตฺโต) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูงได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จาก พระเทพโสภณ (ประยูรธรรมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก วันที่ 26-27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมประชุม ประมาณ 30 รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ วันที่ 1-4 เมษายน พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือครั้งที่ 2 มีพระภิกษุและฆราวาส รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ 50 รูป/คน

2. ปรัชญา แนวคิด และหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ มีจุดเน้นที่จิตวิญญาณ เป็นการเรียนรู้รากเหง้าของภูมิปัญญาไทย คือ วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาอันทรงคุณค่า ให้ผสมผสานกับการปฏิรูปการเรียนรู้ โรงเรียนวิถีพุทธ หรือการศึกษาแนวพุทธมีเอกลักษณ์ 4 ประการคือ

2.1 เป็นการศึกษาที่มีทัศนคติ มีความรู้ ความเข้าใจ จากรากฐานของความเป็นจริงตามธรรมชาติ โรงเรียนต้องเริ่มต้นจากการสร้างความเห็นตรงถูกต้อง คือ มองมนุษย์เต็มความเป็นมนุษย์ ให้การศึกษาทั้ง 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา อย่างเป็นทางการ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน (ภาวนา 4 คือ กาย คีต จิตและวิญญาณ) จนพัฒนาขึ้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มองเห็นความจริงว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และจำเป็นต้องฝึก แต่เราต้องมองเชิงพัฒนาการ มองให้เห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นได้ จึงทำให้เรามองการจัดการศึกษาให้รองรับความแตกต่างหลากหลายของความสนใจ ความถนัด และระดับพัฒนาการของผู้เรียน โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ทดลองเรียนรู้ฝึกตน และมองการประเมินผลเชิงพัฒนาการตั้งแต่กระบวนการ(การทำเหตุ) มิใช่เพียงแค่การวัดผลลัพธ์ตอนท้ายเท่านั้น

2.2 ทุกคนต่างก็อยู่ในฐานะผู้ที่ต้องเรียนรู้ มิใช่เพียงการให้การศึกษาแก่เด็ก พัฒนาเด็กเท่านั้น แต่คือทุกคน ตั้งแต่ผู้บริหารและครูยิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตน เป็นต้นแบบ เป็นแบบอย่าง และสามารถที่จะเรียนรู้ไปด้วยกันทั้งผู้ใหญ่และเด็ก คือต้องเรียนรู้ทั้งตนเอง สิ่งรอบตัว และวิธีที่ตนเองจะมีปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งรอบตัวนั้น ได้อย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลเป็นประโยชน์และกลับมาส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนทั้งปรัยัติและปฏิบัติ เพื่อนำสู่การบรรลุผลที่มีจริงเป็นจริงได้

2.3 ทุกคนอยู่ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร ไม่ไปเบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งทางวัตถุและทางธรรมทางจิตใจ ช่วยกันส่งเสริม ให้กำลังใจกัน ให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาตน ให้ดีงามยิ่งขึ้นไป เริ่มจากผู้บริหารเป็นกัลยาณมิตรให้กับครูและผู้บริหารรอง ๆ ลงไป ครูก็เป็นกัลยาณมิตรให้กับเด็ก เด็ก ๆ ก็เป็นกัลยาณมิตรให้แก่กัน และกลับมาเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนทั้งระบบ เป็นกัลยาณมิตรให้พ่อแม่เข้ามาในระบบการศึกษาแนวพุทธนี้ด้วย

2.4 โรงเรียนวิถีพุทธจะนำเอกลักษณ์ที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อกันทั้ง 3 ข้อข้างต้นนี้ให้มาปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตจริง ๆ ด้วยการออกแบบกิจกรรม การเรียน การสอน การเล่น การกิน อยู่ คู่ ฟัง ให้มาเรียงร้อยต่อกันเป็นวิถีชีวิต โดยทุกอย่างจะมีคุณค่า มีเหตุมีผล มีที่มาที่ไป อย่างมีเป้าหมายที่จะให้การศึกษาในด้านพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา เริ่มต้นจากการปรับปรุงการศึกษาในระบบโรงเรียนในห้องเรียนให้สมบูรณ์ถูกต้องขึ้น จากนั้นการศึกษาและการเรียนรู้ที่

ถูกต้องนี้ ก็เริ่มดักทอก่อประสานกันให้เกิดวิถีวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ขึ้นมา ในระดับจาก วัฒนธรรมของห้องเรียน เป็นชั้นเรียน เป็นวัฒนธรรมของโรงเรียน และกำลังพัฒนาก้าวข้ามรั้ว โรงเรียนออกมาสู่ครอบครัวและชุมชน

3. ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรม พระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของ สถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้ พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมี วัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

4. จุดมุ่งหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

4.1 ภาพอรรถกถาของโรงเรียนวิถีพุทธ

เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มา ประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียน ได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์ ภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กัน ไป

4.2 สู่คุณค่า

เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็น โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึงเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความ งดงามและมีคุณค่า อาทิ

4.2.1 นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึง ประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน พร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็น คนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กัน ที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

4.2.2 การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน จะเป็นที่ยื่นชมของทั้ง ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบอีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะ เกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

4.2.3 สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียน จะดีขึ้นมากใน ลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วน เป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

4.2.4 บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยขัดเกลา

4.2.5 โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ตั้งมั่งยัง ๆ ขึ้นได้

5. วิธีดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ

5.1 วิธีปฏิบัติ

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่ง จะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ก้าวอย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปด้วยบูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ คู่ ฟัง ให้เป็น” ข้อเสนอแนะแนวทางดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้นที่เสนอ เป็นแนวคิดแนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้

5.1.1 การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ

5.1.2 การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

5.1.3 กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

5.1.4 การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง

5.1.5 การถือฤกษ์สัมพันธ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

5.2 การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ

สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

5.2.1 ขั้นเตรียมการที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ

5.2.2 ขั้นดำเนินการ จัดสภาพและองค์ประกอบ ที่จะป็นปัจจัยเป็นกิจกรรมเป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวัชรธรรม

5.2.3 ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

5.2.4 ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยทำที่เป็นกัลยาณมิตร

5.2.5 ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปัญญาตธรรม

5.2.6 ขั้นประเมิน และเผยแพร่ผลดำเนินการ ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อ ๆ ไป เช่น ในปีต่อ ๆ ไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่นและนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

6. แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธโดยสังเขปมีดังนี้

6.1 การเตรียมการ

มีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น การหาหรือที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธ ซึ่งอาจจะเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจ ทิศทางความสำเร็จในการพัฒนา คาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจน ทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปี ก็ตาม ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

6.2 การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบเป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิชัยธรรม 4 ประการ คือ

6.2.1 การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)

6.2.2 การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)

6.2.3 การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธีโดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)

6.2.4 ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุรักษ์มปฏิบัติ)

การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคน กิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด

การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการมอบหมายการรับผิดชอบ ของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริมหรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องานกิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตามที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้งทรัพยากร ข้อมูลและ เครื่องมือต่าง ๆ

การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์กรที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และ อุปปัญญาคุณธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

7. หลักการจัดวิถีพุทธวิถีแห่งการเรียนรู้

7.1 บูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจ ความจริง

7.2 จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

7.3 ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชนในการจัดการเรียนรู้

8. หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

- 8.1 ปรโคโฆสะ (ตามหลักกัลยาณมิตตตา)
- 8.2 โยนิโสมนสิการ
- 8.3 ไตรสิกขา
- 8.4 ปัญญาวิจิตรธรรม

9. หลักทำเนวการจัดการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

9.1 หลักสูตรสถานศึกษา

- 9.1.1 สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์
ของนักเรียน
- 9.1.2 เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- 9.1.3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
- 9.1.4 สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรม
พัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการใน
วิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

9.2 ผู้สอน

- 9.2.1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- 9.2.2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรมความอ่อนโยน อุดหนุน
และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

9.3 กระบวนการเรียนรู้

- 9.3.1 พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความ
ประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)
- 9.3.2 จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับ
วิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง)
- 9.3.3 สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- 9.3.4 เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของ
สรรพสิ่ง

10. กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

- 10.1 กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น
 - 10.1.1 พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

10.1.2 ประกวดมรรยาทชาวพุทธ

10.1.3 กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)

10.2 กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น

10.2.1 กิจกรรมหน้าเสาธง เช่น กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)

10.2.2 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาแลสงบนิ่ง (สมาธิ)

10.2.3 กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท

10.3 กิจกรรมทำความดีระหว่างกัน เช่น

10.3.1 กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร

10.3.2 กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหาร

10.3.3 กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกาคำว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ

10.4 กิจกรรมก่อนเลิกเรียน เช่น

10.4.1 กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์

10.4.2 กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ

10.4.3 กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

10.5 กิจกรรมประจำสัปดาห์ เช่น

10.5.1 กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์

10.5.2 กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์

10.6 กิจกรรมเนื่องในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมีบูชา ดังนี้

10.6.1 กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษาผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม ดังเช่น ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

10.6.2 หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา

10.6.3 สถานศึกษาจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนาโดยระดับชั้นทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา

10.7 กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น

10.7.1 กิจกรรมใจปัญญาธรรม โดยการถามปัญหาธรรมทางวิทยุของสถานศึกษา ในเวลาออกอากาศ

10.7.2 กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

10.7.3 กิจกรรมการประเมินผลการทำความดีของนักเรียน

11. รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” คือ มีปัญญาเข้าใจ ในทางคุณค่าให้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐาน การ ดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

12. ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

เน้นการจัดการสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรม อย่าง บูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ

12.1 สัจปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อ ที่ดี

12.2 สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี

12.3 โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและ ถูกวิธี

12.4 ธัมมานุชัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้อง เหมาะสม

13. การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ

ประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดการ หน่วยงานเรียน แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและ ปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การ สนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การ พัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขาดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ

14. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากรที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ จัดเพื่อส่งเสริม ให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาฉัตรธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่องโดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้เคียง ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท 4 และหลักอภิปญญาธรรม เป็นต้น

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

1. ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

1.1 ความหมายของคุณธรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงมีพระราชดำรัส พระราชทานคุณธรรม 4 ประการ ให้แก่ประชาชนชาวไทยเนื่องในพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อพุทธศักราช 2525 ความว่า “การรักษาอิสริภาพและความเป็นไทย ให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณีกิจอันสำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาด สามารถและสุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความมีศรัทธาจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือประชาชนแต่ละคนจะต้องขวนขวาย สร้างสรรค์ประโยชน์และดำรงอยู่ในคุณธรรมอันสมควรแก่ฐานะของตน คุณธรรมที่คนควรจะศึกษา และน้อมนำมา มีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือ การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติ แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในสัตย์ความดีนั้น ประการที่สาม คือ การอดทนอดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ถ้าแต่ละคนพยายามปลุกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้น โดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์”

มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ดังนี้

สมศิว ขึ้นตระกูล (2537 : 82) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า คุณธรรม หมายถึง อุปนิสัยอันดีงาม ที่สะสมอยู่ในจิตใจ ซึ่งอุปนิสัยอันดีงามนี้ ได้มาจากความพยายามที่จะปฏิบัติ ในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน

จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 50) ว่า “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ เช่น ความเป็นผู้ไม่กล่าวเท็จโดยหวังประโยชน์ส่วนตน เป็นคุณธรรมประการหนึ่ง คำว่า คุณ ภาษาบาลีแปลว่า ประเภท ชนิด ธรรม หมายถึงหลักความจริง หลักการในการปฏิบัติ ดังนั้นอาจอธิบายได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภท เช่น เมตตา กรุณา เสียสละ ซื่อสัตย์ อุดม ๗๗ สิ่งเหล่านี้หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดี ทางความประพฤติและจิตใจของผู้ผู้นั้น และอีกความหมายหนึ่งคือ สภาพคุณงามความดี คุณธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน สามารถตีความได้หลายมุมมอง แต่คุณธรรมของสมาชิก ประชาสังคมนั้น ควรมือน้อย 4 อย่างด้วยกันคือ

1. สังจะ-จริงจังในการยึดมั่นหลักการ กฎเกณฑ์ที่ถูกต้องดีงาม (เป้าหมาย ของ “ประชาสังคม” ในกลุ่มคน)
2. ทมะ-ควบคุมตนเองไม่ให้ผิดสังจะ
3. ขันติ-อดทน (ต่อความเห็นที่แตกต่างของสมาชิกอื่น กลุ่มอื่น)
4. จาคะ-เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (ไม่คำนึงถึงความต้องการกลุ่ม ตนอย่างเดียว)

นอกจากคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ศาสนาอื่น ๆ ก็อธิบายถึง “คุณธรรม” ไว้ที่น่าสนใจเช่น

คัมภีร์อัล-กุรอาน ให้ความหมายง่าย ๆ ของคำว่า “คุณธรรม” ว่าเป็น สภาพแห่งความดีงาม ความสุขุม และสันติสุข

คำกล่าวในศาสนาคริสต์ก็มีว่า “เราจะบรรลุธรรมได้ก็ต่อเมื่อเราบริจาสิ่งที่เรารัก” กรมวิชาการ (2539 : 21) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า “คุณธรรม” หมายถึง คุณงามความดี ด้านกาย วาจา ใจ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติและสังคมเกิดความสงบสุข อันได้แก่ หลักธรรมในศาสนาต่าง ๆ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียน พัฒนาคุณภาพชีวิต และให้สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนได้พัฒนาเชาวน์ปัญญา มีความรู้และทักษะเฉพาะด้านตามศักยภาพการจัดการศึกษา ตามหลักสูตรนี้

จากเอกสารหลักฐานที่กล่าวข้างต้น ได้ระบุถึงคุณธรรมในหลายลักษณะ ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐาน อันหมายถึง คุณงามความดี ด้านกาย วาจา ใจ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไปในสังคม เพื่อการเป็นคนดีและช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุข ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย การประหยัด ความอดทน ความรับผิดชอบ ความกตัญญูกตเวที ความเมตตากรุณา ฯลฯ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2526 : 6) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า หมายถึง หลักความดีควรกระทำและความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ทางธรรมจรรยาทางศาสนา และวัฒนธรรม

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2526 : 10) กล่าวว่า คุณธรรม คือ ความดีของบุคคลที่กระทำไป ด้วยความสำนึกในใจ เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักมนุษย์ และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

จากแนวคิดและความหมายเกี่ยวกับคุณธรรมซึ่งนักวิชาการได้อธิบายมาแล้ว ผู้วิจัยคิดว่า คุณธรรม เป็นความดีอันสูงสุด ที่ปลูกฝังอยู่ในอุปนิสัยอันดีงามของคนทั่วไป ซึ่งอาจอยู่ในจิตสำนึก ความรู้สึกรับผิดชอบของคนนั้น อันเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติของบุคคลให้แสดงออกตามที่ตนปรารถนา

1.2 ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรมมีความหมายกว้างครอบคลุมไปถึงระเบียบของสังคม กฎหมาย กฎความดีตามศาสนา และค่านิยมของคนในกลุ่มเดียวกัน จริยธรรมจึงเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้อธิบายการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมโดยมีสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 ประการ คือ ตัวเราเอง ผู้อื่น และความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น จากพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 (2535 : 135) หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรมหรือกฎศีลธรรม และ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524 : 2) ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึง ลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วย ลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องทางจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ ในลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกนั้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สังคมให้การสนับสนุนและเป็นผู้กระทำ ส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่ง คือ ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคมเป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัดผู้กระทำพฤติกรรมนั้น ส่วนมากเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควร ดังนั้นผู้มีจริยธรรม คือผู้มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก และมีประเภทหลังน้อย

กรมการฝึกหัดครู (2525 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม เพื่อบรรลุถึงสภาพชีวิตที่มีคุณค่าอันพึงประสงค์ของตน และสังคม

พนัส หันนาคินทร์ (2529 : 28) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงประสงค์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองเกษมสุขในสังคม การที่จะให้เป็นเช่นนั้นได้ ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักว่าสิ่งใดผิด ดังนั้นการปฏิบัติทางกาย ต้องสอดคล้องกับความรู้สึทางจิตด้วย

ไพโรจน์ ปานอยู่ (2526 : 29) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม เป็น ความสำนึกที่บุคคลมีในเรื่องความรับผิดชอบชั่ว ดี ความถูกต้อง ความคิด ความยุติธรรมและไม่ยุติธรรม การประพฤติปฏิบัติทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม อันจะก่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองในสังคมและประเทศชาติ

สาโรช บัวศรี (2527 : 9) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง แนวทางในการประพฤติตนเพื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นในสังคม

สงวน กำเลิศทอง (2542 : 10) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติของบุคคล โดยมีค่านิยมทางศีลธรรมและคุณธรรมที่สังคมยอมรับเป็นปทัสสถานในการวัด เมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาแล้วทำให้สังคมยอมรับและให้การสนับสนุนและตัวผู้กระทำก็เกิดความพอใจในการกระทำของตนเองด้วย

จากแนวความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมและความหมายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยคิดว่า จริยธรรม เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและการกระทำที่งามและถูกต้องของบุคคล ตลอดจนความรู้สึที่นึกคิดอันถูกต้องดีงาม ที่ควรประพฤติปฏิบัติในสิ่งนั้น ๆ เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองและบุคคลอื่น โดยทั่วไปในสังคม

2. ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม

สมเดช สีแสง ได้สรุปความสำคัญของคุณธรรมไว้ดังนี้ คุณธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญให้แก่บุคคลเป็นส่วนตัวและแก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม ดังในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2520 ว่า “การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือ ที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้ที่นั้นเป็นเสมือนเครื่องยนต์ที่ทำให้ขดขานเคลื่อนไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรม

ดังกล่าวเป็นเสมือนหนึ่งพวงมาลัยหรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำพาให้ขบวนดำเนินไปถูกทาง ด้วยความสวัสดิ คือ ปลอดภัยจนบรรลุถึงจุดหมายที่พึงประสงค์”

ที่ว่าคุณธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะเสริมสร้างความสงบสุขและความเจริญให้แก่บุคคลเป็นส่วนตัวนั้นก็เพราะว่า คุณธรรมเป็นเครื่องช่วยให้แต่ละคนประสบความสุขความเจริญในหลาย ๆ ทาง เช่น (สมเด็จพระสังฆราช, 2540 : 230)

1. คุณธรรมเป็นเครื่องชำระศักดิ์ของความเป็นมนุษย์ เราไม่ตีคุณค่าของมนุษย์เป็นตัวเงิน แต่จะตีค่ากันด้วยคุณธรรม ผู้มีคุณธรรมจะเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี เป็นคนที่มีค่ามาก ส่วนผู้ที่ไร้คุณธรรมอาจจะถูกประณามว่า “เหมือนมิใช่คน” เป็นคนมีค่าน้อย

2. คุณธรรมเป็นเครื่องเสริมบุคลิกภาพ เช่น “ความซื่อตรง” ทำให้คนมีความสมบูรณ์ในความคิดและการกระทำ เพราะไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างความคิด คำพูด และการกระทำ

3. คุณธรรมเป็นเครื่องเสริมมิตรภาพ เช่น “ความจริงใจ” ทำให้ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นเป็นไปอย่างราบรื่น คนไม่จริงใจย่อมไม่ได้รับความไว้วางใจ จึงทำให้เสียผลประโยชน์ที่ควรจะได้

4. คุณธรรมเป็นเครื่องสร้างความสบายใจ ซึ่งนอกจากจะสบายใจเพราะการทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควรแล้วยังสบายใจที่ไม่ต้องระแวงระวังในอันตรายที่จะมีมาอีกด้วย เพราะผู้ที่มีคุณธรรมจะเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ถูกต้องและไม่ทำผิด

5. คุณธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมความสำเร็จและความมั่นคงปลอดภัยในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 บัญญัติถึงความสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับคนไทยไว้ในมาตรา 6 ซึ่งได้กำหนดว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม ให้มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (ราชกิจจานุเบกษา, 2542 : 3) ดังนั้นจึงเห็นว่าคุณธรรมจริยธรรมเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญและจำเป็นที่ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายการศึกษาของชาติ

สรุปได้ว่า คุณธรรมจริยธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีคุณประโยชน์ทั้งต่อตัวบุคคล และสังคมส่วนรวม ในอันที่จะส่งเสริมให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้

3. ประเภทของคุณธรรมจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2542 : 3-6) ได้แบ่งลักษณะต่างๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมเป็น 4 ประเภท ตามมิติทางจิตวิทยา ดังนี้

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ไว้ในสังคมของตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดควรกระทำ และการกระทำชนิดใดควรเว้น ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมหรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับอายุระดับการศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคล ด้วยความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เด็กจะเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เกิด และโดยเฉพาะในช่วงอายุ 2 ถึง 10 ปี จะได้รับการปลูกฝังค่านิยมด้านนี้เป็นพิเศษ

2. เจตคติเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด เจตคติเชิงจริยธรรมว่าบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น แต่บุคคลบางคนในสถานการณ์ปกติอาจมีเจตคติที่แตกต่างไปจากค่านิยมของสังคมก็ได้เจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นมีความหมายกว้างกว่า ความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะเจตคตินั้นรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้นเจตคติเชิงจริยธรรมจึงมีเจตคติที่สำคัญจะใช้ทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้แม่นยำกว่าการใช้ความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้เจตคติเชิงจริยธรรมของบุคคลเวลาหนึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะทำหรือเลือกที่จะไม่ทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวนี้จะแสดงถึงเหตุจูงใจหรือจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรม จะทำให้ทราบว่าบุคคลมีจริยธรรมในระดับแตกต่างกันอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันเสมอ และบุคคลมีการกระทำเหมือนกันอาจมีเหตุผลเบื้องหลังการกระทำแตกต่างกัน และสุดท้ายทำให้เราทราบว่าระดับจริยธรรมที่แตกต่างกันได้ นักทฤษฎีพัฒนาทางจริยธรรม คือ เพียเจท์ และโคลเบอร์ก (Piaget and Kohlberg) ให้ใช้การอ้างอิงเหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลเป็นเครื่องแสดงถึงพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้น นอกจากนี้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมยังมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านอื่น ๆ ของบุคคลด้วย โดยเฉพาะพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์ อีกประการของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969 : 405) และนักวิจัยอื่น ๆ พบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของบุคคลนั้นด้วย

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรือยกเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ หรือค่านิยมของสังคมนั้น ตัวอย่างพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบ และสนับสนุนหรือมีหลายประเภท เช่น การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก